

Тема 4. Філософія середнього еллінізму.

До античної філософії, крім давньогрецької, належить і філософія Стародавнього Риму. Її початок датується II - I ст. до н.е. Її джерелами є римсько-латинський художньо-міфологічно-релігійний світогляд та грецька філософія. Римська передфілософія відзначається надзвичайним політеїзмом: у римлян було біля 30 тисяч богів і богинь. У їхньому уявленні кожний предмет, кожне явище мало свого двійника - духа, своє божество. Значних успіхів досягли в Римі література і наука. 127 Другим джерелом римської філософії була давньогрецька філософія, яка давно проникала в Рим (піфагореїзм, стоїцизм, епікуреїзм, скептицизм), але цей процес посилювався після завоювання Греції Римом (III ст. до н.е.). Поетові Горацію належить афоризм: “Рим завоював Грецію силою зброї, а Греція завоювала Рим силою культури”. Процес еллінізації Риму відбувався практично в усіх сферах культури - релігії, літературі, філософії. Мала місце навіть думка, що римська філософія не є оригінальною, а еклектикою грецької. Звичайно, про деякий її еклектичний характер можна говорити, проте, незважаючи на змістовну близькість до грецької, вона була оригінальною і відрізнялася від старогрецької, і насамперед своєю практичністю. Це знайшло вияв у таких її рисах, як “експансіонізм” (прагнення домінування над природою), “місіонерство” (прагнення поширювати свої ідеї і вірування серед інших народів), “комфортність”, “індивідуалізм” (точніше “приватизм”), дисципліна (у первісному значенні цього латинського слова - “вишкіл”) (Див.: Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії: Підручник. -С.47). Одним із тих, хто надав римській філософії відзначених особливостей, був Марк Туллій Ціцерон (106 -43 рр. до н.е.) - відомий оратор, політичний діяч, письменник, філософ. Він був вишуканим перекладачем і інтерпретатором текстів давньогрецьких філософів на латину, створив літературну латинську мову, латинську філософську термінологію. Хоч його твори написані на підставі грецької філософії, вони по-своєму оригінальні, пронизані новим духом - римським. Він надав філософії громадянської функції - формування у

громадян високого життєвого тону. Філософія Ціцерона має еклектичний характер (еклектика-з грецьк. - вибирати), тобто в ній поєднуються різні вчення - епікуреїзм, стоїцизм, скептицизм, платонізм, аристотелізм. Але це не було механічне “змішування” змісту різних філософських шкіл, а його переосмислення шляхом віднаходження елементів спільного у підходах різних філософів. Еклектика стала певним підґрунтям для розширення діапазону творчих здобутків Ціцерона, сприяла створенню ним оригінальних філософських творів, особливо етикоморалістичного змісту, таких, як: “Про обов’язки”, “Про найбільше добро і зло”, “Про дружбу” та ін. На римську філософію суттєвий вплив мав також епікуреїзм. До послідовників Епікура належить Тіт Лукрецій Кар (99 - 55 рр. до н.е.). 128 Про його життя відомо дуже мало. Виходець із Риму. Закінчив життя самогубством. Є автором поеми “Про природу речей”. Як зауважує А.Чанишев, цей твір - “великий документ матеріалістичної філософії усіх часів і народів” (Чанишев А.Н. Курс лекцій по древней и средневековой философии. - М., 1991. - С.230). Поема “Про природу речей” - це фактично переклад на мову поезії філософії Епікура. Вона складається із семи з половиною тисяч рядків, написаних гекзаметром. Про вибір поетичної форми твору сам філософ писав, що таким способом прагнув зробити філософські роздуми дохідливішими для розуму: “Викладаю туманний предмет цілком ясним віршем” (Там само. - С.233). У своєму творі Лукрецій Кар намагався реалізувати одну з функцій філософії-звільнити свідомість людей від марновірства, страху перед силами природи, перед богами і перед смертю. Щоб позбавити людей страху, вважав він, треба показати їм природу такою, якою вона є: “Вигнати страх цей з душі і розсіяти темінь Мусять не сонця проміння, ні денного світла зоріння, А природа сама своїм виглядом і внутрішнім складом” (Читанка з історії філософії. Книга I. - С. 184). Основні філософські положення Лукреція ті ж, що й у Епікура: матерія вічна; початок усього суцього - атоми, вічні й незмінні; крім атомів, існує порожнеча; джерелом руху в Космосі є рух атомів, а причиною руху останніх є їх вага і поштовхи від зіткнення атомів. Суттєвим у вченні Лукреція є закон

збереження буття. Він лежить в основі світогляду філософа. Цей закон був сформульований ще Парменідом у кінці VI ст. до н.е. Лукрецій дає йому чітке обґрунтування: “Із нічого, то ж визнаймо, ніщо й не родиться... Не гине ніщо, і ніщо цілком не зникає Оскільки природа відроджує завжди одне із другого. І нічому не дає без смерті другого з’явитись” (Там само. -С . 181). Кількість матерії (атомів), вважав Лукрецій, незмінна; вона вічно залишається одним і тим же. Ніщо не може відокремитися від матерії або додатися до неї. В природі відбувається постійний коловорот першотіл, проте якісні перетворення відсутні: “все незмінне”. Тобто розвиток, поява чогось нового Лукрецієм не визнається. 129 Новим в ученні Лукреція про Всесвіт є визнання його безмежності. У стародавні часи переважала думка про просторову обмеженість світу. Так міркували Платон, Арістотель, стоїки. Лукрецій дійшов думки про безмежність світу у просторі: “З’ясуймо, чи є кінець простору всьому, Чи безмірний він і сяє як прірва бездонна. Ні, немає кінця Всесвіту зовсім, ні з жодного боку... Нема ні країв у ньому, ні кінця, - він безмежний” (Там само). Одним із завдань свого філософського тлумачення, як уже було сказано, Лукрецій вбачав звільнення людей від страху перед богами і перед смертю. Повністю заперечуючи релігію і вказуючи на її негативний вплив на людей, філософ визнає існування богів. Проте вони не мають жодного впливу на світ і людину. Природі боги не потрібні, бо вона сама творить усе власного волею за своїми законами. Боги живуть безжурно, без турбот про світ і людей. Причём вони знаходяться у проміжках між світами і на долю людей зовсім не впливають. То, отже, нема чого їх боятися. Так само Лукрецій обґрунтовує безпідставність страху перед смертю. По-перше, оскільки душа смертна, то нема жодного потойбічного існування і душа не буде терпіти жодних мук і страждань. Подруге, після смерті людині не загрожують майбутні історичні катастрофи, війни і т.п. Смерть - природне явище і обминути його неможливо. Лукрецій Кар, таким чином, дещо спрощував проблему смерті, не враховував психологічних аспектів - передбачення близького кінця, розлуку з рідними і близькими, втрату

життєвих радощів тощо. Чогось радикального запропонувати людям філософ був не в змозі, бо життя і смерть, вважав він, - від природи. 6. ФІЛОН АЛЕКСАНДРІЙСЬКИЙ: СИНТЕЗ ЮДАЇЗМУ ТА АНТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ. Під кінець античності осередком філософії стають не Афіни, а Александрія (Єгипет). Александрія являла собою важливий центр економіки, культури, громадського життя Близького Сходу. Вона стала місцем зустрічі різноманітних культурних традицій Сходу і Заходу, зокрема еллінізму та юдаїзму. Це була зустріч юдаїзму як релігійної течії з елліністично-римським стоїцизмом, платонізмом, піфагореїзмом. 130 Як відзначає В.Татаркевич, унаслідок такого поєднання “філософія, що виникла від І ст. до н.е. в Александрії, була синкретична, себто працювала над сполученням національно й расово відрубних систем думок в одну понаднаціональну й понадрасову концепцію. Синкретична філософія мала два вияви: один на східному (гебрейському) підґрунті, другий на ґрунті грецькому. Перший хутко знайшов видатного представника у Філоні, другий дозрівав упродовж кілька століть, поки дав систему Плотина” (Татаркевич В. Історія філософії. — Т.І. - С.195-196). Філон Александрійський (бл. 25 р. до н.е. - 50 р. н.е.) - виходець з Александрії. Був багатого і освіченою людиною. У своїх творах (“Про Майстра світу”, “Про споглядальне життя”, “Про споконвічність світу”, “Про те, що Бог є незмінним буттям” та ін.), написаних грецькою мовою, він прагнув сумістити Старий заповіт з ідеями грецької філософії. Це фактично були коментарі до “П’ятикнижжя” Біблії. Вихідним пунктом учення Філона є Бог, якого він трактує, відповідно до Біблії, як Суцього, як справжнє буття. Про Бога відомо лише те, що він є, але не відомо, яким він є. В людини нема жодного спеціального органу для його пізнання, то, отже, він неосяжний. Бог не володіє ніякими якостями, тому він надчуттєвий. Його можна досягнути лише через його Слово - одкровення. Цим положенням Філон намагався поєднати грецький Логос з одкровенням (Словом). У грецькій філософії Логос мав, крім поняття “слово”, значення закону, смислової структури світу. Філон обмежив це поняття терміном “слово”, запровадивши у філософію поняття

“одкровення”, якого в грецькій філософії не було. Світ Філон розглядає як “тінь Бога”. Бог творить світ із допомогою слова (Логоса): “нехай буде”. Слово і премудрість Бога, його розум трактуються як причина і взірць творення. Своєю премудрістю Бог створив усі речі, тому Логос подібний до Бога. Він “первородний син Божий”, “слово Боже”, посередник між Богом і світом, Богом і людьми. Найадекватніше Логос виявляється в розумній частині душі людини, що вивищується над природою і протиставляється їй. Етичне вчення Філона Александрійського засноване на протиставленні душі і тіла. Тіло є джерелом гріха, а звідси - проповідь каяття, духовного очищення, аскетичного додання тілесних спонук як спокус. Філон був безпосереднім попередником християнства